

शुद्धलेखनाचे नियम

मराठी साहित्य महामंडळ

- १.१ स्पष्टोच्चारित अनुनासिकाबद्दल शीर्षबिंदू द्यावा.

उदाहरणार्थ :

गुलकंद, चिंच, तंटा, निबंध, आंबा.

१.२ तत्सम शब्दातील अनुनासिकाबद्दल विकल्पाने पर-सवर्ण लिहिण्यास हरकत नाही.

उदाहरणार्थ :

पंकज = पङ्कज, पंचानन =

पञ्चानन, पंडित = पण्डित, अंतर्गत =

अन्तर्गत, अंबुज = अम्बुज.

१.३ पर-सवर्ण लिहिण्याची सवलत फक्त तत्सम शब्दांपुरती मर्यादित आहे.

उदाहरणार्थ :

‘दंगा, झांज, बंड, खंत, संप’ हे शब्द

‘दङ्गा, झाञ्ज, बण्ड, खन्त, सम्प’

असे लिहू नयेत.

१.४ अर्थभेद स्पष्ट करण्यासाठी कधीकधी पर-सवर्ण जोडून शब्द लिहिणे योग्य ठरते.

उदाहरणार्थ :

वेदांत = वेदांमध्ये, वेदान्त =

तत्त्वज्ञान देहांत = शरीरांमध्ये, देहान्त

= मृत्यू.

१.५ काही शब्दांमधील अनुस्वारांचा उच्चार अस्पष्ट असतो.अशा शब्दांवर अनुस्वार देऊ नये.

उदाहरणार्थ :

‘हंसणे, धांवणे, जेव्हां, कोठें, कधीं, कांहीं’ हे

शब्द

‘हसणे, धावणे, जेव्हा, कोठे, कधी, काही’ असे

लिहावेत.

२.१ य, र्, ल, व्, श्, ष्, स्, ह यांच्यापूर्वी येणार्या अनुस्वारांबद्दल केवळ शीर्षबिंदू द्यावा.

उदाहरणार्थ :

संयम, संरचना, संलग्न, संवाद, दंश, दंष्ट्रा, मांस,
सिंह, संज्ञा हे शब्द

‘संयम, संरचना, संलग्न, संवाद, दंश, दंष्ट्रा,
मांस, सिंह, संज्ञा’ असे लिहू नयेत.

३.१ नामांच्या व सर्वनामांच्या अनेकवचनी सामान्यरूपांवर विभक्तिप्रत्यय व शब्दयोगी अव्यय लावताना अनुस्वार द्यावा.

उदाहरणार्थ :

लोकांना, मुलांनी, तुम्हांस, लोकांसमोर,
घरांपुढे.

३.२ आदरार्थी बहुवचनाच्या वेळीही असा अनुस्वार दिला पाहिजे.

उदाहरणार्थ :

राज्यपालांचे, मुख्यमंत्र्यांचा, तुम्हांला,
आपणांस, शिक्षकांना, अध्यक्षांचे.

नियम ४: वरील नियमांव्यतिरिक्त कोणत्याही कारणांसाठी व्युत्पत्तीने सिद्ध होणारे वा न होणारे अनुस्वार देऊ नयेत.

या नियमानुसार 'घरें, पांच, करणें, काळीं, नांव, कां, काँच, जां, घरीं' हे शब्द 'घरे, पाच, करणे, काळी, नाव, का, काच, जो, घरी' असे लिहावेत.

५.१ मराठीतील तत्सम इ-कारान्त आणि उ-कारान्त शब्द दीर्घान्त

लिहावेत.

उदाहरणार्थ :

कवि = कवी, बुद्धि = बुद्धी, गति = गती.

इतर शब्दांच्या अंती येणारा इकार व उकार दीर्घ लिहावा.

उदाहरणार्थ :

पाटी, जादू, पैलू.

५.२ ह्रस्व- दीर्घ नियम

‘परंतु, यथामति, तथापि’ ही तत्सम अव्यये
रहस्वान्त लिहावीत.

‘आणि’ व ‘नि’ ही मराठीतील दोन अव्यये
रहस्वान्त लिहावीत.

सामासिक शब्द लिहिताना समासाचे पूर्वपद तत्सम रहस्वान्त शब्द असेल तर ते पूर्वपद रहस्वान्तच लिहावे. दीर्घान्त असेल तर ते दीर्घान्तच लिहावे.

उदाहरणार्थ : बुद्धि – बुद्धिवैभव , लक्ष्मी –
लक्ष्मीपुत्र.

साधित शब्दांनाही हाच नियम लावावा.

उदाहरणार्थ : बुद्धि – बुद्धिमान, लक्ष्मी –
लक्ष्मीसहित.

५.३ व्यक्तनामे, ग्रंथनामे, शीर्षके व सुटे र्हस्वान्त तत्सम शब्द मराठीत दीर्घान्त लिहावेत.

उदाहरणार्थ :

हरी, मनुस्मृती, वर्गीकरण पद्धती,
कुलगुरू.

‘विद्यार्थिन्, गुणिन्, प्राणिन्, पक्षिन्’

हे शब्द विद्यार्थी, गुणी, प्राणी, पक्षी असे होतात.

परंतु समास होताना :

विद्यार्थिमंडळ, गुणिजन, प्राणिसंग्रह,
स्वामिभक्ती, पक्षिमित्र, योगिराज असे होतात.

६.१ मराठी शब्दातील शेवटचे अक्षर दीर्घ असेल, तर त्याचा उपान्त्य इकार किंवा उकार र्हस्व लिहावा. ६.२ मात्र तत्सम शब्दांना हा नियम लागू नाही.

उदाहरणार्थ :

किडा, विळी, पिसू, इथे, फुगा, खुनी, सुरू, कुठे.

उदाहरणार्थ :

दक्षिणा, गीता अनुज्ञा, पूजा.

७.१ मराठी अ-कारान्त शब्दाचे उपान्त्य इकार व उकार दीर्घ लिहावेत.

तत्सम अ-कारान्त शब्दांतील उपान्त्य इकार व उकार मुळाप्रमाणे र्हस्व किंवा दीर्घ लिहावेत.

उदाहरणार्थ :

कठीण, नीट, रतीब, विहीर, ऊस, चिरूट, तूप, मूल.

उदाहरणार्थ :

गणित, विष, गुण, मधुर, दीप, न्यायाधीश, रूप,
व्यूह.

७.२ मराठी शब्दांतील अनुस्वार, विसर्ग किंवा जोडाक्षर यांच्या पूर्वीचे इकार व उकार सामान्यतः र्हस्व लिहावेत.

उदाहरणार्थ :

चिंच, डाळिंब, भिंग खुंटी, पुंजका, भुंगा, छिः थुः किल्ला, भिस्त, विस्तव, कुस्ती, पुष्कळ, मुक्काम.

परंतु तत्सम शब्दांत ते मुळाप्रमाणे र्हस्व किंवा दीर्घ लिहावेत.

उदाहरणार्थ :

अरविंद, चिंतन, कटुंब, चुंबक, निःपक्षपात, निःशस्त्र, चतुःसूत्री, दुःख, कनिष्ठ, मित्र गुप्त, पुण्य, ईश्वर, नावीन्य, पूज्य, शून्य.

८.१ उपान्त्यी दीर्घ ई किंवा ऊ असलेल्या मराठी शब्दांचा उपान्त्य ई-कार किंवा ऊ-कार उभयवचनी सामान्यरूपांच्या वेळी रहस्व लिहावा.

उदाहरणार्थ :

गरीब – गरिबाला, गरिबांना. चूल – चुलीला,
चुलींना.

अपवाद – दीर्घोपान्त्य तत्सम शब्द.

उदाहरणार्थ :

परीक्षा – परीक्षेला, परीक्षांना, दूत – दूताला, दूतांना.

८.२ मराठी शब्द तीन अक्षरी असून त्याचे पहिले अक्षर दीर्घ असेल, तर अशा शब्दाच्या सामान्यरूपात उपान्त्य ई-ऊ यांच्या जागी 'अ' आल्याचे दिसते.

उदाहरणार्थ :

बेरीज – बेरजेला, बेरजांना . लाकूड – लाकडाला,
लाकडांना.

मात्र पहिले अक्षर र्हस्व असल्यास हा 'अ' विकल्पाने होतो.

उदाहरणार्थ :

परीट – पर(रि)टास, पर(रि)टांना.

ॢ.३ शब्दाचे उपान्त्य अक्षर 'ई' किंवा 'ऊ' असेल, तर अशा शब्दाच्या उभयवचनी सामान्यरूपाच्या वेळी 'ई'च्या जागी 'य', आणि 'ऊ'च्या जागी 'व' असे आदेश होतात.

उदाहरणार्थ :

काईल- कायलीला, कायलींना

देऊळ – देवळाला, देवळांना.

ॢ.ॡ डुल्ललंगी शडुडलडुडल शलवडी 'सल' असलुडलस तुडल ऑलगी उडुडलवकनी सलडलनुडरुडलडुडल वलळी 'शल' हुतु ('शुडल' हुत नलही).

उडलहरणलरुथ :

घसल – घशललल, घशलनुल.

ससल – सशललल, सशलनुल.

ॢ.ॡ डुलुलुङुगु शुडुडुडुडुडु शुवडुडु 'ऑ' असलुडुडुडु उडुडुडुडुडुडु सुडुडुडुडुडुडुडु डुडु डुडुडुडु डुडुडुडु (डुडुडुडु 'ऑडुडु' डुडुडु डुडुडु).

उडुडुडुडुडुडुडुडु :

डुडुडुडुडु – डुडुडुडुडुडुडु/ऑडुडुडुडुडुडु .

डुडुडुडु – डुडुडुडुडुडुडु/ऑडुडुडुडुडुडु

८.६ तीन अक्षरी शब्दातील मधले अक्षर 'क'चे किंवा 'प'चे द्वित्व असेल, तर उभयवचनी सामान्यरूपाच्या वेळी हे द्वित्व नाहीसे होते.

उदाहरणार्थ :

रक्कम – रकमेला/मांना

छप्पर – छपराला/रांना.

ॢ.७ मधल्या 'म'पूर्वीचे अनुस्वारसहित अक्षर उभयवचनी सामान्यरूपाच्या वेळी अनुस्वारविरहित होते.

उदाहरणार्थ :

किंमत – किमतीला/तींना

गंमत – गमतीला/तींचा

ॢ.ॢ ऀ-करान्त विशेषनामाचे सामान्यरूप होत नाही.

उदाहरणार्थ :

गण् – गण्स

दिन् – दिन्ला.

८.९ धातूला 'ऊ' किंवा 'ऊन' प्रत्यय लावताना धातूच्या शेवटी 'व' असेल, तरच 'वू' आणि 'वून' अशी रूपे होतात; पण धातूच्या शेवटी 'व' नसेल, तर 'ऊ' आणि 'ऊन' अशी रूपे होतात.

उदाहरणार्थ :

धाव – धावू, धावून.

गा – गाऊ, गाऊन

कर – करू, करून

नियम ९: पूर हा ग्रामवाचक शब्द कोणत्याही ग्रामनामास लावताना दीर्घोपान्त्य लिहावा.

उदाहरणार्थ :

नागपूर, तारापूर, सोलापूर.

**नियम १०: 'कोणता, एखादा' ही रूपे लिहावीत.
'कोणचा, एकादा' ही रूपे लिहू नयेत.**

नियम ११: 'खरीखरी, हळूहळू' यांसारख्या पुनरुक्त शब्दांतील दुसरा व चौथा हे स्वर मूळ घटक शब्दांमध्ये ते दीर्घ असल्याने दीर्घ लिहावेत, परंतु पुनरुक्त शब्द नादानुकारी असतील, तर ते उच्चारप्रमाणे र्हस्व लिहावेत.

उदाहरणार्थ :

दुडदुड, रुणुणुणु, लुटलुट.

**नियम १२: एकारान्त नामाचे सामान्यरूप या-कारान्त करावे.
ए-कारान्त करू नये.**

उदाहरणार्थ :

करणे – करण्यासाठी,

फडके – फडक्यांना.

नियम १३: लेखनात पात्राच्या किंवा वक्त्याच्या तोंडी बोलण्याची भाषा घालावी लागते. त्या वेळी तिचे स्वरूप बोलण्यातील उच्चारप्रमाणे अनुस्वारयुक्त असावे.

उदाहरणार्थ : असं केलं, मी म्हटलं, त्यांनी सांगितलं.

अन्य प्रसंगी ही रूपे ए-कारान्त लिहावीत.

उदाहरणार्थ : असे केले, मी म्हटले, त्यांनी सांगितले

नियम १५: केशवसुतपूर्वकालीन पद्य व विष्णुशास्त्री
चिपळूणकरपूर्वकालीन गद्य यांतील उतारे छापताना ते मुळानुसार

छापावेत.

तदनंतरचे (केशवसुत व चिपळूणकर यांच्या लेखनासह) लेखन मराठी
साहित्य महामंडळाच्या प्रस्तुत लेखनविषयक नियमांस अनुसरून
छापावे.

केशवसुतांचा काव्यरचनाकाल – १८८५ ते

१९०५.

नियम १६: 'राहणे, पाहणे, वाहणे' अशी रूपे

वापरावीत.

रहाणे, राहाणे पहाणे, पाहाणे वहाणे, वाहाणे' अशी रूपे वापरू नयेत.

आज्ञार्थी प्रयोग करताना मात्र 'राहा, पाहा, वाहा'
यांबरोबरच 'रहा, पहा, वहा' अशी रूपेही वापरण्यास
हरकत नाही.

नियम १७:

‘इत्यादी’ व ‘ही’ हे शब्द दीर्घान्त लिहावेत.

‘अन्’ हा शब्द व्यंजनान्त लिहावा.

नियम १८:

पद्यात वृत्ताचे बंधन पाळताना,
रहस्व-दीर्घाच्या बाबतीत हे नियम
काटेकोरपणे पाळता येणे शक्य नसल्यास,
कवीला तेवढ्यापुरते स्वातंत्र्य असावे.

लक्षात ठेवा

‘-मंत’ आणि ‘-मान’ हे प्रत्यय अ-कारान्त आणि आ-कारान्त नामे सोडून इतर नामांना लागतात,

जसे – बुद्धिमंत/बुद्धिमान, हनुमंत/हनुमान.

तर ‘-वंत’ आणि ‘-वान’ हे प्रत्यय फक्त अ-कारान्त आणि आ-कारान्त नामांना लागतात,

जसे – धनवंत/धनवान, दयावंत/दयावान.

अपवाद – लक्ष्मीवंत, लक्ष्मीवान.

चारही प्रत्यय नामांपासून विशेषणे तयार करतात.

धन्यवाद